

Kust en Koegras tussen middeleeuwen en 1900

“Wij zelf gingen er langs de zeeweg heen. Wij waren welhaast in een volstrekte wildernis: een uitgestrekte heide, waterplassen met bremstruiken.”

(Jul. Pictet, 1827)

Tussen Den Helder en Callantsoog ligt het langgerekte, bijna 700 hectare grote Natura 2000-gebied De Noordduinen. Landschap Noord-Holland beheert het binnenduin en het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier de zeewering. Deze meer dan 10 kilometer lange duinenrij tussen het Zwanenwater en de Huisduinerpolder is op de meeste plaatsen smal, soms nauwelijks 150 meter breed. Alleen ter hoogte van het Botgat – bij Groot Keeten – zijn de duinen breder, tot zo'n 750 meter. Eeuwenlang was deze kuststrook één van de meest verlaten stukjes Noord-Holland. Niettemin was het gebied altijd verzekerd van aandacht van bestuurders in Den Haag en investeerders uit Amsterdam, en van de waterschappen. Grote investeringen als de Polder Zijpe en de Wieringerwaard moesten droog blijven, rendabele landwinning lag in het verschiep. Zonder goede dijken of hoge duinen dreigde dat te mislukken.

'De Noordduinen' was in de 16e eeuw de naam van de duinen aan de noordzijde van het oude eiland 't Oghe, maar er liep nog geen complete duinenrij naar Huisduinen. Na de Allerheiligenvloed van 1570 was aan de noordkant van het eiland alleen het Dubbelduin nog over (bij Groot Keeten). Ook de oostwaarts lopende Helmdijk raakte zwaar beschadigd.

Het ontstaan van de huidige Noordduinen na 1600 is te volgen op oude kaarten. Tussen Callantsoog en Huisduinen lag destijds een door diverse kreek doorsneden zandig kustlandschap met lage duintjes dat alleen bij hoge vloed en storm werd overspoeld. Ten oosten hiervan lag het Buitenveldt ofwel het Koegras. Dat bestond uit zandige, lager gelegen wadgronden die pas ruim 200 jaar later bedijkt zouden worden. Verspreid lagen diverse kleine waddeilandjes waaronder het bewoonde Torp, het restant van een middeleeuwse nederzetting (zie de gehele kaart van Metius uit 1619 op pag. 17).

Nadat een watersnood op 20 januari 1610 de net bedijkte Wieringerwaard weer onder water zette, besloten de Staten van Holland en West-Friesland om een dijk aan te leggen van Callantsoog naar Huisduinen. Raadspensionaris en feitelijk machthebber van de Republiek der Verenigde Nederlanden, Johan van Oldebarnevelt (geboren 1547), was pleitbezorger voor dit plan. In Noord-Holland investeerde hij ook persoonlijk in bedijkingen en droogleggingen. Hij maakte ooit te paard een reis over het strand van Scheveningen naar de Zijpe om de stand van zaken op te nemen. In 1619 werd hij in Den Haag onthoofd, nadat hij in een machtsstrijd met Prins Maurits het onderspit had gedolven. De naar Van Oldebarnevelt genoemde zanddijk kostte uiteindelijk 279.517 gulden, ruim vier keer zoveel als begroot. De stad Amsterdam verstrekke hiervoor een lening. Vele arbeiders werkten van mei tot juli 1610 aan de dijk. Op de hoge gronden tegen de al uit 1300 bekende Helmdijk van Callantsoog (het verlengde van het Dubbelduin en nog steeds als dijk te vinden) werd

Vergelijking van kaarten uit 1619 en 1907 maakt duidelijk dat de strook ten westen van de Zanddijk veel smaller is geworden.

een 'bekwame hut' geplaatst als onderkomen voor inspecterende bestuurders: de aanzet voor het buurtschap Groot Keeten. Verder noordelijk verrees een kleinere keet. Vanaf het Noordzeestrand stouf de nieuwe dijk op en er ontstond geleidelijk een bredere duinenrij met enkele valleien. De zeereep kende nog vele openingen die vooral in de 19e eeuw zijn gedicht met helm en andere vormen van beplanting. Door de eeuwen heen waren er doorbraken de valleien in, de laatste in 1953. Het oorspronkelijke dijklichaam is alleen ter hoogte van de voormalige weilanden bij het Botgat nog te zien, net ten zuiden van de Kaap met haar rode toren.

Op de kaart van Metius uit 1619 heet de dijk al niet meer 'Van Oldebarneveltsdijk' maar 'De dijk van Coegras', wat mogelijk te maken heeft met de diepe val van de raadspensionaris. (Omwonenden spreken al eeuwen van 'De Zanddijk', en de weg eronder noemen ze 'Onderduinlang'.) Verder vertoont de kust in 1619 nog diverse inhammen. Zo ligt er een restant van het Heersdiep ten zuiden van de Donkere Duinen, ter hoogte van de Van Foreestweg ligt het Buijsegat

Een middeleeuws zwin in het zuidelijk deel van Het Koegras

Ten zuiden van de Callantsogervaart, de gemeentegrens van Den Helder, loopt het zuidelijke deel van het Koegras tot de Helmweg van Groot Keeten. In dit gebied worden nu bollen geteeld, slechts hier en daar graast vee. Vlakbij de Helmweg achter het boeren erf op nummer 27 ligt in het Koegras, onzichtbaar vanaf de hooggelegen weg, een bijzonder gebiedje met lichte niveauverschillen: een voormalig zwin. Voor de aanleg van de Zanddijk in 1610 stroomde hier bij hoge vloed het zeewater vanuit de Noordzee door het Cleijgat over het Koegras. Het binnenstromende water verspreidde zich over een groot

gebied van schorren en zwinen dat de Slenk of het Groot Zwin werd genoemd. De overstromingen uit het westen stopten in de 16e eeuw als gevolg van stroomveranderingen langs de Noordzeekust. De aanleg van de Zanddijk zorgde voor definitieve afsluiting, het in cultuur brengen van de polder na 1824 voor een steeds verder verdwijnen van de oude geul. Van de ooit waterrijke en brede Slenk is dit zwin een waardevol restant. Ook bij plaatselijke boeren heet het nog steeds het Zwin: circa 90 meter lang, 8 meter breed, met helder water.

en verder zuidelijk het Cleijgat. Op de kaart van Dou (1661-1680; zie binnenzijde omslag) is de dijk annex duinenrij nog zeer smal en heet de vlakte aan de zeezijde 't Noorder Sant. Het Cleijgat (ook bekend als Scoutegat) kent als voorzetting het Botgat, waarvan de naam verschijnt op een militaire kaart uit 1855/1856. Wellicht gaat de naam terug op de invasie van 1799 (zie verder pag. 112). Rond 1800 staat er een schaapskooi van waaruit ongetwijfeld de 'uitgestrekte heide' (zie citaat bovenaan deze paragraaf) en de afgelegen zoute kwelder werden beweid. Op de topografische kaart van 1907 is de naam van het Botgat iets naar het oosten geschoven, naar de plek van de latere weilanden, nu natuurontwikkelingsgebied. 'Noordduin' is dan de naam voor het hele duin ten zuiden van de grens tussen Callantsoog en Den Helder. Deze grens ligt ter hoogte van de Callantsogervaart, en is in de middeleeuwen vastgelegd door de hier jagende Heren van Brederode en Egmond, leenheren

van deze delen van de kust. De duinstrook ten noorden van deze oude grens richting Den Helder is dan nog naamloos, het lijkt vergeten land. Alleen een stuifketel, mogelijk een voorloper van het duin bij de Kleine keet, krijgt rond 1855 nog een naam: 'Ronde nol', een verwijzing naar verstuing. Tot slot toont de kaart van 1907 nog de raadselachtige naam 'Falga' (meer hierover op pag 116). De kaart van 1855/1856 toont op deze plek valleien. Die zijn nu dichtgestoven of met vuilnis afgevuld.